

IMPERATIV »OBLIKOVANJA SAVJESTI« U GOVORIMA PAPE BENEDIKTA XVI. PRIGODOM NJEGOVA POHODA HRVATSKOJ

Josip BLAŽEVIĆ

Centar »Hrvatski Areopag« za međureligijski dijalog Zagreb
Sveti Duh 31, 10 000 Zagreb
hrvatski-areopag@ofmconv.hr

Sažetak

U sedam govora prigodom prvoga pastoralnog pohoda pape Benedikta XVI. Hrvatskoj 4. i 5. lipnja 2011. godine autor članka analizira osobitosti Papina poimanja savjesti i značenja njezina oblikovanja u širem filozofsko-teološkom opusu kardinala Josepha Ratzingera i to u specifičnom povijesnom kontekstu pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Mišljenje je autora da je poziv na oblikovanje savjesti upućen u Hrvatskom narodnom kazalištu krunska poruka Papina pohoda Hrvatskoj prigodom održavanja prvoga Nacionalnog susreta hrvatskih katoličkih obitelji, time ne umanjujući značaj samog povoda Papina dolaska. Štoviše, iz ovoga članka proizlazi da Papa u obitelji, Crkvi i hrvatskoj naciji, pozivajući pritom Hrvatsku na proročko svjedočanstvo u Europskoj uniji, vidi privilegirana mjesta oblikovanja savjesti, bez koje budućnosti nema ni Hrvatska a ni Europska unija.

Ključne riječi: savjest, obitelj, Papini govori, Hrvatska, Europska unija.

Uvod

Pastoralni pohod pape Benedikta XVI. Hrvatskoj 4. i 5. lipnja 2011. godine,¹ na poziv hrvatskih biskupa »prigodom prvoga Nacionalnog susreta hrvat-

¹ »Promatrati Europu s gledišta jedne nacije drevne i čvrste kršćanske tradicije koja je sastavni dio europske civilizacije, dok se priprema ući u Europsku uniju, omogućilo je iznova osjetiti urgentnost izazova pred kojim stoje narodi ovog kontinenta, a taj je izazov ne bojati se Boga, Boga Isusa Krista, koji je i ljubav i istina, i koji ne oduzima ništa slobodi već je vraća samoj njoj i daje joj obzor pouzdane nade«, BENEDIKT XVI., Kateheza pape Benedikta XVI. na Općoj audijenciji, 8. VI. 2011., u: BENEDIKT XVI., *Papa*

skih katoličkih obitelji², a »o dvadesetoj obljetnici proglašenja neovisnosti« Republike Hrvatske,³ pada u razdoblje između još svježije hrvatske memorije na minuli rat i njezina skorog punopravnog pristupanja Europskoj uniji⁴, velikoj zajednici europskih naroda, kočena multipliciranjem proroka euroskepticizma. Hrvatska je zahvaćena teškom moralnom, političkom i ekonomskom krizom, potresa ju gospodarski kriminal te sve učestaliji skandali i afere na raznim područjima. Uzdrmani su svi autoriteti, uključujući i autoritet Europske unije, koja i sama trenutno proživljava svoju najdublju krizu. Lamentiranje i rezignacija svakodnevna su pojava. Sekularizam razara obitelji a liberalni zakoni favoriziraju rastavu brakova i istospolne zajednice. Ignoriranjem suvremenih znanstvenih spoznaja pojedini političari sud o početku života prepuštaju pluralizmu mišljenja.⁵ Mladi se osjećaju besperspektivno, izloženi vjetrometini praznih obećanja, korupcije i mita. Moralno rastakanje hrvatskog bića smjera groblju duha.

Nisu bez značenja i neka svjetska previranja koja su mogla (in)direktno utjecati na sadržaj Papine poruke Hrvatima. Talijanski sud je 2009. godine odobrio eutanaziju tridesetosmogodišnje Eluane Englaro, koja je provela sedamnaest godina u vegetativnom stanju nakon prometne nezgode, povodom čega

Hrvatima. Svi Papini govori, Split, 2011., 48 (dalje: *Papa Hrvatima*). Papa Benedikt XVI. nastavlja pozivati Europu, kako je to prije njega činio blaženi papa Ivan Pavao II., da se vrati svojim kršćanskim korijenima: »Ponovno posežući za ovim pozivom na nadu, i danas ponavljam tebi, *Europi* na početku trećeg tisućljeća: 'Vrati se sebi. Budi ono što jesi. Ponovno otkrij svoje početke. Opet oživi svoje korijene.' Tijekom stoljeća si primila blago kršćanske vjere. Ono je utemeljilo tvoj društveni život na načelima iz Evanđelja, i njegovi su tragovi vidljivi u umjetnosti, književnosti i kulturi tvojih naroda. [...] Ne boj se! Evanđelje nije protiv tebe, nego za te«, IVAN PAVAO II., *Ecclesia in Europa – Crkva u Europi. Postsinodalna apostolska pobudnica o Crkvi u Europi* (28. VI. 2003.), Split, 2003., br. 120–121 (dalje: EinE).

² BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 7.

³ Usp. *Isto*, 6.

⁴ Usp. *Isto*.

⁵ Na pitanje novinarke Ane Benačić o izmjenama Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji, u intervjuu za portal danas.hr od 4. siječnja 2012. godine novi ministar zdravlja Rajko Ostojić odgovorio je: »Postojeći je zakon definitivno zakon 20. stoljeća i on će ostati za sve naše građane koji smatraju, a kojih ima jako puno, da maksimalno pojednostavim, da život počinje spajanjem muške i ženske jajne stanice. Za njih će ostati taj rigidan, konzervativan zakon 20. stoljeća. A za sve naše građane koji smatraju da život počinje rođenjem djeteta, prvim plaćem ili kad mama osjeti prve pokrete, obično u 5. mjesecu trudnoće, a kojih također ima jako puno, za njih ćemo omogućiti zamrzavanje embrija. Moramo ljudima dati mogućnost odabira. Mi smo Vlada i onih koji su za nas glasali, i onih koji nisu, i onih koji nisu izašli na izbore. Ne smije postojati diskriminacija, a sada ona postoji: građani koji žele zakone i spoznaje 21. stoljeća, njima ćemo dati mogućnost zamrzavanja embrija«, <http://danas.net.hr/intervju-tjedna/page/2012/01/04/0787006.html> (25. I. 2012.).

je torinski nadbiskup kardinal Severino Poletto pozvao talijanske liječnike da ulože prigovor savjesti jer: »Nijedan ljudski zakon ne može ići protiv savjesti, obvezujući ju da počini djela koja su protivna našim vlastitim uvjerenjima.«⁶ Približno u istom razdoblju upućen je zahtjev Vijeća Europe za legalizaciju pobačaja u svim zemljama članicama.⁷ Dr. Esteban Rodriguez, glasnogovornik španjolske udruge Pravo na život (*Derecho a Vivir*), reagirao je na izjave španjolskog ministra pravosuđa Francisca Caamana, koji je rekao da u novom zakonu o pobačaju nema mjesta prigovoru savjesti: »Mi smo spremni radije ići u zatvor nego poštivati kriminalni zakon. Prije smo spremni počiniti zločin neposluha nego zločin pobačaja.«⁸ Uznemirujući su i pokušaji osporavanja »priziva savjesti« u SAD-u,⁹ moralne dvojbe farmaceuta oko pilule »za jutro poslije«¹⁰ itd. Kršenje temeljnog ljudskog prava na priziv savjesti poprima zabrinjavajuće razmjere zbog čega Papine govore Hrvatima treba iščitavati u puno širem kontekstu, osobito u kontekstu Europske unije, a ne samo granica Hrvatske.

Papin pastoralni pohod Hrvatskoj predstavlja obnovu apostolske vjere i vjernosti Petrovu nasljedniku: »Danas sam ovdje da vas učvrstim u vjeri; i to je dar koji vam donosim: Petrovu vjeru, vjeru Crkve!«¹¹ Učvršćivanje u vjeri Crkve znači povratak korijenima, vlastitom identitetu, svijest da ne postojimo od jučer, da nismo sami, i da naša davna i nedavna prošlost može poslužiti kao pouka europskim narodima u očuvanju i obnovi zajedničke baštine ljudskih i kršćanskih vrijednosti.¹² Ohrabrenje je to Hrvatskoj pred njezin skori ulazak u Europsku uniju.

Između ukupno sedam govora što ih je za vrijeme svoga pohoda papa Benedikt XVI. uputio Hrvatima (na svečanosti dobrodošlice, u Hrvatskom narodnom kazalištu, u obraćanju mladima, u misnoj homiliji u povodu

⁶ Severino POLETTO, Eluana Englaro: prvi slučaj zakonitog ubojstva u Italiji, u: *Glasnik hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva*, 19 (2009.) 1, 19.

⁷ Usp. The Council of Europe Presses Member States to Lift All Restrictions on Abortion, u: www.pop.org/content/may-05-the-council-of-europe-presses-member-states-to-lift-all-restrictions-on-abortion-876 (24. I. 2012.).

⁸ Usp. Esteban RODRIGUEZ, Radije zatvor nego pobačaj!, u: <http://www.hkld.hr/comment.php?comment.news.866> (23. I. 2012.).

⁹ Usp. HEALTHDAY/HKLD/IC, Pokušaj osporavanja »priziva savjesti« u SAD-u, u: <http://www.hkld.hr/news.php?extend.658> (24. I. 2012.).

¹⁰ Usp. Ivan ČELIĆ – Marica MILETIĆ-MEDVED, Reakcija HKLD-a povodom izlaska na tržište prve »pilule za jutro poslije« u Hrvatskoj, u: <http://www.hkld.hr/comment.php?comment.news.1177> (24. I. 2012.).

¹¹ BENEDEKT XVI., *Papa Hrvatima*, 29. Isto je Papa ponovio, ali drugim riječima, i na oproštajnoj svečanosti. Usp. *Isto*, 39.

¹² Usp. *Isto*, 6.

prvoga Nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji, prigodom molitve Kraljice neba, na grobu bl. Alojzija Stepinca u Zagrebačkoj katedrali te na oproštajnoj svečanosti¹³) osobitu pažnju plijeni središnja tema Papina »kratkog promišljanja«¹⁴ u Hrvatskom narodnom kazalištu koja se svojom snagom nameće i kao krunska poruka sveukupnog Papina pohoda Hrvatskoj. Riječ je o savjesti, koja predstavlja »srž moralnosti«¹⁵ i »bedem slobode«¹⁶ a čije poštivanje je u mladoj hrvatskoj demokratskoj državi opasno ugroženo. Kvaliteta osobnog i zajedničkog života, zapravo stabilnost i budućnost same demokracije, a s njome i Europe ovisit će, prema Papinim riječima, o shvaćanju savjesti »i o tome koliko se ulaže u njezino oblikovanje«¹⁷ kao »glavnom čimbeniku za kulturnu izgradnju i za promicanje općeg dobra«¹⁸. A jer je savjest organ, a ne nepogrešivi autoritet, naučava kardinal Ratzinger, potrebni su joj rast, vježba i praksa.¹⁹

Makar je neposredan povod Papinu pohodu Hrvatskoj bio proslava prvoga Nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji pod geslom »Zajedno u Kristu«, u ovom prilogu usredotočit ćemo se na Papino apostrofiranje »oblikovanja savjesti« i njezine važnosti, kao svojevrzne misli vodilje koja se, više ili manje razvidno, proteže kroz glavninu Papinih obraćanja Hrvatima. Kako bismo neke Papine poruke o savjesti podrobnije osvijetlili, posegnut ćemo i za teološkim radovima koji su prethodili njegovu pontifikatu.

1. Govor o savjesti kao govor o bitnome

Papin govor o savjesti predstavlja svraćanje pozornosti s nebitnog na bitno. Jednostrana usredotočenost na ekonomsku krizu i gospodarske perspektive Hrvatske ulaskom u Europsku uniju nipošto nije najbolji odabir sagledavanja problema. Između Hrvatske i Europske unije postoje zajednički civilizacijski

¹³ Zbog vremenskih nepogoda oproštajna svečanost je otkazana, a Papin govor, koji je trebao održati u zračnoj luci, predan je predsjedniku Republike Hrvatske dr. Ivi Josipoviću.

¹⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 14.

¹⁵ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, Split, 2009., 19.

¹⁶ *Isto*. Nećemo se ovdje upuštati u odnos slobode i savjesti, vrlo važan odnos, osobito danas kada mnogima savjest služi kao alibi za samovolju, na što ukazuje i kardinal Ratzinger: »Sloboda zadržava svoje dostojanstvo samo ako ostane povezana sa svojom čudorednom zadaćom. Sloboda čiji bi se jedini sadržaj sastojao u mogućnosti zadovoljenja potreba, ne bi bila ljudska sloboda; ostala bi u području animalnoga. [...] Slobodi pripada sposobnost savjesti da uočava temeljnu vrjednotu čovječnosti koja se tiče svakoga«, Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, Split, 2009., 11.

¹⁷ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 11.

¹⁸ *Isto*, 13.

¹⁹ Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 78.

i kršćanski korijeni koje je ekonomija potisnula u sjenu. Usto smo izranjena postkomunistička zemlja na koju se mogu primijeniti neka zapažanja koja vrijede za ostale zemlje oslobođene ideoloških režima: »Najplemenitiji i najoštroumniji umovi oslobođenih naroda govore o golemu duševnome razaranju do kojega je došlo u godinama intelektualne izopačenosti. Govore o otupljivanju osjećaja za moral koji kao gubitak i opasnost ima daleko veću važnost od počinjenih gospodarskih šteta.«²⁰

Duševna pustoš i moralna tupost posljedica su intelektualne izopačenosti u kojoj su se našli narodi bivših bezbožnih ideologija. Gospodarska šteta, dakle, tek je simptom puno ozbiljnije bolesti koja, ako dokraja promislimo, upućuje na bolesnu savjest²¹ koja tvori »srž moralnosti«²². Hrvatska situacija na pragu ulaska u Europsku uniju postat će nam jasnija iz sljedećeg okvira.

Hrvatski narod, sa svojim strahom od mogućih posljedica ulaska u Europsku uniju, sličan je hipohondru koji živi u paničnom strahu da će slobodno tržište otvoriti vrata kolanju virusa kravljeg ludila, ptičje gripe ili bakterije *escherichia coli* u uvezenim španjolskim krastavcima. A ne vidi, jadnik, da je obolio od raka. Još mu nije jasno da neće umrijeti od europskih virusa, nego od domaćeg karcinoma.²³ »Mjesto da se bori protiv ove po život opasne bolesti, on kao omamljeno zuri u vanjsku opasnost koja je tek popratni proizvod njegova vlastitog nutarnjeg oboljenja.«²⁴

Drugim riječima, smisao usporedbe je: najveća opasnost ne vrebava iz Europske unije, nego iz nas samih, naše vlastite moralne izopačenosti, naše bolesne savjesti, odnosno, gubitka kršćanskog identiteta. To je ono bitno na što nam govor o savjesti želi svratiti pozornost. Kako je inače moguće razumjeti gospodarski kriminal, (pro)nevjere i razbojstva u zemlji s pretežitom katoličkim stanovništvom, ako ne bolesnom savjesti njezinih počinitelja? Zašutjelost savjesti na tolikim područjima, piše kardinal Ratzinger, daleko je pogibeljnija bolest duše od same krivnje koju još uvijek spoznajemo kao takvu. »Tko više ne primjećuje da je ubijanje grijeh, pao je dublje od onoga koji još uvijek prepoznaje sramotnost svoga čina, jer je onaj prvi udaljeniji od istine i obraćenja.«²⁵ Umjesto straha od potencijalnih opasnosti Papa svraća pozornost na malignu bolest, zašutjelu savjest, koja više ne reagira na moralnu izopačenost. Vanjska zla s kojima se susrećemo samo su posljedica anestetizirane savjesti. Oblikova-

²⁰ *Isto*, 30.

²¹ »U našem tehničkom svijetu taj je organ umrtvljen«, *Isto*, 85.

²² *Isto*, 19.

²³ Usp. *Isto*, 57.

²⁴ *Isto*, 58.

²⁵ *Isto*, 28.

nje savjesti imperativ je cijeloj Europi, na čijem pragu stoji Hrvatska kojoj Papa poručuje da, »snagom svoje bogate tradicije, pridonese da Europska unija cjelovito vrednuje to duhovno i kulturno blago«²⁶.

2. Osobitosti Ratzingerova poimanja savjesti

Prije nego se upustimo u dublju analizu Papinih poruka Hrvatima o savjesti, potrebno je razumjeti neke osobitosti njegova poimanja savjesti. Sigurno je jedna od temeljnih odlika znanstvenog opusa kardinala Ratzingera bila sposobnost promišljanja vječnih pitanja iz nove perspektive i u novom svjetlu. To isto valja primijetiti i za njegovo promišljanje o savjesti. Čovjekovu sklonost izbjegavanja zla i prijanjanja uz dobro srednjovjekovna katolička moralka označavala je pojmovima *synderesis* i *conscientia*, koje međusobno treba razlikovati, ali ne i razdvajati. Pojam *synderesis* (*synteresis*), prema mišljenju kardinala Ratzingera, nejasan je u svome točnu značenju a ušao je u srednjovjekovnu moralnu teologiju iz stoičkoga nauka o mikrokozmosu.²⁷ U glavnom govoru na Desetome radnom sastanku biskupa u Nacionalnome katoličkom centru za bioetiku na temu »Katolička savjest: temelji i oblikovanje«²⁸ u veljači 1991. godine, kardinal Ratzinger je pojam *synderesis* zamijenio Platonovim pojmom *anamnesis* (hrv. spomen) kako bi njime, jezično jasnije, filozofski dublje i čišće, a u biblijskom smislu vjernije, izrazio čovjekovu sposobnost razlučivanja dobra od zla. Platon je naučavao kako je Sokratova metoda poučavanja pomoću ispitivanja zapravo bila način navođenja učenika da se »prisjeti« (*anamnesis*) nečega što on već znade. U navedenoj Platonovoj misli kardinal Ratzinger nalazi pripremu za kršćansku poruku koju su kasnije razvili Bazilije i Augustin. Augustin smatra da »nikada ne bismo mogli prosuditi kako je nešto bolje od nečega drugog da u nas već nije usađeno temeljno razumijevanje dobra«²⁹. U svjetlu tih Augustinovih riječi postaje razvidno i Ratzingerovo značenje pojma *anamnesis*: »To znači kako se prva, ontološka razina pojavnosti savjesti, sastoji u činjenici da je u nas usađeno nešto nalik na izvorno sjećanje na dobro i istinito (to je dvoje istovjetno); kako u čovjeku, stvorenu na priliku Božju, postoji nutarnje ontološko nagnuće prema božanskome. Od svojih se početaka čovjekovo biće s nekim stvarima slaže dok se s drugima sukobljuje.

²⁶ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 7.

²⁷ Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 42.

²⁸ Usp. *Isto*.

²⁹ Aurelije AUGUSTIN, *De Trinitate*, VIII, 3,4, PL 42,949. Navedeno prema: Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 43.

Ta izvorna *anamnesis* ishodišta, koja je posljedicom bogolika ustrojstva našega bića, nije nikakvo znanje raščlanjeno u pojmovima – skladište sadržaja koji se može pronaći i koji samo čeka da ga se izvadi. Ona je, da se tako izrazim, nutarnji smisao, sposobnost prepoznavanja, tako te onaj kojega zaziva – ukoliko nije zatvoren u sebi – čuje njezin odjek iznutra. Tada uviđa: to je to! To je ono na što ukazuje i što traži moja savjest.«³⁰

Takav temeljni stav (*optio fundamentalis*) usmjerenosti prema apsolutu, kao nekoj vrsti »čovjekova su-znanja s Bogom«³¹ omogućuje pojedincu da umakne pogibeljnom subjektivizmu savjesti³² koji se srozava u »diktaturu relativizma« u kojoj razlike, dobro i zlo, postaju relativne kategorije: »Drvo znanja, s kojega čovjek u ovom slučaju jede, ne donosi spoznaju dobra i zla, nego, naprotiv, čovjeka čini slijepim za njihovo razlikovanje.«³³ Relativizam, kao uostalom i indiferentizam, pate od nemoći raspoznavanja (diferencijacije), nesposobnosti razlikovanja i prepoznavanja, na što rječito upućuje Ratzingerov pojam *anamnesis*: »Moć opažanja ljudi koji su živjeli u sustavu obmane bila je zamračena. Društvo je izgubilo sposobnost za milosrđe, izgubili su se ljudski osjećaji. Čitav je jedan naraštaj bio izgubljen za dobro, izgubljen za čovječne postupke. 'Društvo moramo vratiti vječnim moralnim vrijednostima', tj. ponovno otvoriti uši – koje su gotovo oglušile – kako bi ljudska srca opet mogla čuti Božje poticaje. Zabluda, savjest koja je u zabludi, ugodna je samo na početku. Jer, potom ušutkivanje savjesti vodi k raščovječenju svijeta i moralnoj pogibelji ako mu se čovjek ne suprotstavi.«³⁴ Riječ je o svojevrsnom sljepilu, duhovnom sljepilu kao posljedicu protjerivanja Boga iz ljudske slobode, gašenja ontološkog svjetla kroz govor savjesti, što vodi dehumanizaciji

³⁰ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 44.

³¹ *Isto*, 67.

³² Kardinal Ratzinger pitanju opravdavajuće snage subjektivne savjesti pristupa iscrpno, vodeći se klasičnim načelom moralne teologije po kojemu je savjest najviša norma što je čovjek treba slijediti, čak i kada to podrazumijeva suprotstavljanje autoritetu, ali ukazuje na mogućnost deformacije subjektivne savjesti. Savjest zatvorena za istinu i dobro može dovesti do stravičnih zločina, poput nacističkih koji su počinjeni »s upravo fanatičnim uvjerenjem i potpunom sigurnošću savjesti«. Takva savjest sigurno je pogrešna, i ne može opravdati pojedinca ni onda kada on ne osjeća krivnju. Štoviše, čovjek koji više nije sposoban osjećati krivnju, duhovno je bolestan, živi mrtvac, štoviše, pravo čudovište, poput Hitlera, Himmlera ili Staljina. »Nikada nije pogrešno slijediti uvjerenja do kojih je osoba došla, štoviše, upravo ih valja slijediti. No, svakako može biti posve pogrešan put kojim se došlo do takvih krivih uvjerenja ušutkivanjem prosvjeda što proizlazi iz dubine *anamnesisa* bitka. Krivnja tada leži na drugom mjestu, daleko dublje – ne u sadašnjem činu, ne u sadašnjem sudu savjesti, nego u zapuštanju moga bića što me je učinilo gluhim za unutarnje poticaje istine«, *Isto*, 50–51.

³³ *Isto*, 64.

³⁴ *Isto*, 31.

i konačnoj propasti čovjeka, kako naučava i Drugi vatikanski koncil: »Stvorenje naime bez Stvoritelja iščezava... Kad je Bog zaboravljen, stvorenje postaje neshvatljivo.«³⁵ Samoostvarenje, pojam toliko blizak suvremenom svijetu, iza kojeg bi stajala emancipacija od Stvoritelja, odnosno autonomija koja ne trpi Božji suverenitet, kao konačni Jamac vrednota, prijetila bi pilatovskim prezirom istine i priklanjanjem mišljenju većine³⁶ čak i kada je ono protivno moralnim vrednotama (primjeri su »demokratska« osuda Isusa i suvremeno »demokratsko« ozakonjivanje pobačaja i eutanazije).³⁷ Čak ni intuicija, na koju se toliko oslanja ljudska mudrost, ne može biti pouzdan jamac da razumu neće izmaknuti pogled na bitne vrednote.³⁸ Na tragu Newmanova poimanja savjesti, a protiv religijskog liberalizma i kršćanskog subjektivizma, Ratzinger dijeli zajedničku spoznaju da u svijetu lišenu istine subjekt ne može biti konačno mjerilo dobra i zla, nego da to može biti savjest kao glas istine u samome subjektu: »Posrijedi je nadilaženje puke subjektivnosti u podložnosti istini koja je od Boga.«³⁹ Kritizirajući suvremeni relativizam na svim područjima, kojega karakterizira klanjanje moći na štetu sadržaja (vrednota/istine),⁴⁰ Ratzinger ustrajava u čovjekovoj sposobnosti da spozna istinu bez koje bi sva mišljenja jednako vrijedila,⁴¹ svaka osoba sama sebi određivala vlastite norme i nitko

³⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), br. 36, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970.

³⁶ »Za nj [Pilata] ne postoji nikakva druga istina osim istine većine«, Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 27. »Ako većina uvijek ima pravo – kao primjerice u Pilatovu slučaju – onda se pravo mora pogaziti. Onda u konačnici vrijedi još samo zakon jačega koji je za sebe pridobio većinu«, *Isto*, 34.

³⁷ »Teško je pojmiti kako demokracija, a da ne uvede jedan njoj stran dogmatizam, može pridavati važnost onim moralnim vrjednotama koje ne podupire uvjerenje većine«, *Isto*, 12. »I to smo doživjeli u našem stoljeću da odluka većine služi tomu da se slobodu stavi izvan zakona«, *Isto*, 14.

³⁸ Usp. *Isto*, 13.

³⁹ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 35.

⁴⁰ »Nevažno je što neko umjetničko djelo izražava. Ono može častiti Boga, jednako kao i nečastivoga. Isključivo je mjerilo formalno, tehničko umijeće«, Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 40.

⁴¹ »U najnovije doba zaživjela su različita učenja koja teže umanjiti čak i one istine za koje je čovjek mislio da ih se već domogao. Zakonita raznolikost mišljenja ustupila je pred već bezrazlikovnim pluralizmom koji se temelji na načelu da sva mišljenja jednako vrijede: to je jedan od najraširenijih znakova onoga nepovjerenja u istinu koje se u današnjim prilikama posvuda može opaziti. U isti stav nepovjerenja ulaze i neka poimanja života potekla s Istoka; u njima se, naime, istini odriče njezino naravno svojstvo jer se dopušta i pretpostavlja da se ona na isti način pokazuje u različitim učenjima, čak i u međusobno proturječnima. U takvom ozračju sve se svodi na puko mišljenje«, IVAN PAVAO II., *Fides et ratio – Vjera i razum. Enciklika o odnosu vjere i razuma* (14. IX. 1998.), Zagreb, 1999., br. 5 (dalje: FR).

nikome ne bi mogao određivati kako se valja vladati.⁴² »Uspinjanjem u visine dobra čovjek sve više i više otkriva ljepotu što leži u trudu oko nalaženja istine, u kojoj otkriva vlastito spasenje.«⁴³

3. Univerzalni jezik savjesti

U obraćanju akademskom gremiju u Hrvatskom narodnom kazalištu Papa je, među ostalim, zahvalio glazbenicima koji su ga dočekali »univerzalnim jezikom glazbe«⁴⁴. »Dimenzija univerzalnosti«⁴⁵, prema Papinim riječima, karakteristika je umjetnosti i kulture, a »posebice se veže s kršćanstvom i katoličkom Crkvom. Krist je pravi čovjek, i sve što je ljudsko nalazi u Njemu i Njegovoj riječi puninu života i smisla«⁴⁶. Tom preambulom univerzalnosti kulture Papa je slušatelje pripremio za središnju poruku: govor o »univerzalnom jeziku savjesti«, koju će izreći u tom nacionalnom hramu kulture, Hrvatskom narodnom kazalištu, u kojemu mu se pružila prigoda »iskazati poštovanje velikoj kulturnoj tradiciji Hrvatske, koja je neraskidivo povezana s njezinom poviješću vjere i žive prisutnosti Crkve«⁴⁷.

Ako umjetnost i kultura nose obilježje univerzalnosti kao plod »univerzalnosti ljudskoga duha čiji su temeljni zahtjevi«, da se poslužimo riječima pape Ivana Pavla II., »isti u najrazličitijim kulturama« (FR 72), onda je most između dvaju svjetova, kulturnog i duhovnog, uspostavljen već u spomenutoj preambuli Benedikta XVI. Bez obzira na različite svjetonazore i vjerska stajališta uzvanika u Hrvatskom narodnom kazalištu, suglasnost oko bitnoga već je postignuta. U istom duhu Papa je uspostavio još jednu vertikalnu konstataciju da »religija nije neka zasebna stvarnost u odnosu na društvo, nego njegova prirodna sastavnica, koja trajno priziva okomitu dimenziju, to jest, slušanje Boga kao uvjet traganja za općim dobrom, pravednosti i pomirenjem u istini«⁴⁸. Od univerzalnosti ljudskoga duha koji progovara različitim jezicima umjetnosti i kulture, preko religija koje ljudski duh uzdižu k Bogu koji je istina, Papa prelazi na središnju temu svoga »kratkog promišljanja«⁴⁹, kojoj također nitko ne može zanijekati dimenziju univerzalnosti: »to je pitanje savjesti«⁵⁰ »kao glav-

⁴² Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 38–39.

⁴³ *Isto*, 51.

⁴⁴ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 9.

⁴⁵ *Isto*.

⁴⁶ *Isto*, 10.

⁴⁷ *Isto*, 47.

⁴⁸ *Isto*, 10.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ *Isto*.

nog čimbenika za kulturnu izgradnju i za promicanje općeg dobra«⁵¹. Nakon što je predstavio odnos religije i društva, zavidnom lakoćom prelazi na prikaz sociološkog i ontološkog poslanja Crkve: »Oblikovanjem savjesti, Crkva daje društvu svoj dragocjeni prinos«⁵². Puno je toga rečeno u ovoj konstataciji a da pritom nitko nije uvrijeđen ni obezvrijeđen. Svi su razumjeli i svi su suglasni, da ne kažemo kako su baš to i očekivali, da kršćani budu nešto »poput duše nacije«⁵³, izgrađujući državu u kojoj žive.

4. Uloga Crkve u oblikovanju savjesti

Nema sumnje, Papina poruka upućena je svim građanima Republike Hrvatske. Ne treba smetnuti s uma, međutim, da tu većinu građana Republike Hrvatske predstavljaju kršćani, i to kršćani katolici, koji su živa Crkva pa bi trebali biti i živi kvasac društva.⁵⁴ Stoga je potrebno preispitivanje započeti iz navedene perspektive. Jesu li kršćani svjesni vlastite odgovornosti zbog stanja u kojemu se nacija nalazi?

U povijesti spasenja Bog se lakše nosio s nevjernošću Ninive nego s nevjernošću svoga izabranog naroda. Kralj David je, nakon što je iz ljubomore dao ubiti Uriju Hetita, mirno nastavio život s njegovom ženom. I dalje je s lakoćom rasuđivao u tuđim sporovima, slijep, međutim, za vlastiti grijeh. I dok je slušao govor proroka Natana, David još uvijek u njemu ne raspoznaje sebe, nego je planuo žestokim gnjevom na čovjeka iz Natanove prispodobe riječima: »Tako mi živog Jahve, smrt je zaslužio čovjek koji je to učinio!« (2 Sam 12,5). David je istinski progledao tek kada je Natan upro prst u njega i rekao mu: »Ti si taj čovjek!« (2 Sam 12,7). Toliki su nositelji zakonodavne ili izvršne vlasti u Hrvatskoj, često religiozni ljudi, bili sposobni s lakoćom odvagnuti težinu tuđega grijeha, a slijepi su za vlastite, sve dok prst javnosti nije bio uprt u njih i dok nisu čuli: »Ti si taj čovjek!« Sljepoća za razlikovanje dobra i zla u nama samima stvarna je opasnost kao posljedica (ili indikator?) disfunkcionalne savjesti, na što aludira i psalmist kada kaže: »Ali tko propuste svoje da zapazi? Od potajnih grijeha očisti me!« (Ps 19,13). Na istom tragu su i riječi proroka Amosa 8,5-7:

»Kažete: 'kad li će mlađak proći,
da prodamo žito,

⁵¹ *Isto*, 13.

⁵² *Isto*.

⁵³ *Isto*, 41.

⁵⁴ »Crkva nije nikakav klub za ispunjavanje društvenih ili čak osobnih uzvišenih potreba. Naprotiv, uviđamo kako ona obavlja službu upravo posred nemira kroz koje društvo prolazi«, Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 58.

i subota, da tržimo pšenicu.
Smanjujuć efu, povećavajući šekel,
da varamo krivim mjerama:
da kupimo siromaha za novac,
potrebna za sandale,
i da prodajemo oتراžak od žita.
Zakle se Jahve Ponosom Jakovljevim:
'Dovijeka neću zaboraviti nijednoga vašeg djela'.

Razvidno je iz navedenog odlomka da se prorok obraća religioznim ljudima, onima koji obdržavaju vjerske blagdane (mlađake i subote). Iz istog odlomka razvidno je i da taj isti religiozni puk jest onaj koji se služi prevarom, krivim mjerama (smanjuje efu i povećava šekel, kupuje siromaha za novac, potrebna za sandale). Ali pri varanju i dalje pomno obdržava vjerske blagdane. Razvidan je raskorak između vjere i morala star više tisućljeća, na koji je, kao suvremeni fenomen, ukazivao i papa Ivan Pavao II.: »Rašireno je mišljenje koje dovodi u sumnju unutarnju i nerazdvojivu povezanost što međusobno spajaju vjeru i moral, kao da se samo u odnosu prema vjeri mora odlučiti o pripadanju Crkvi i o njezinu unutarnjem jedinstvu, dok bi se na području morala mogao podnositi pluralizam mišljenja i ponašanja, prepuštenih subjektivnoj individualnoj savjesti ili različitosti društvenih i kulturnih okolnosti.«⁵⁵ I hrvatsko biće, neupitno je, razara raskorak između vjere i morala, na što upozorava papa Benedikt XVI.: »Moralni se nauk Crkve, danas često neshvatljiv, ne može odvojiti od Evanđelja.«⁵⁶ Vjera se, nažalost, pretežno živi na razini običaja, odvojena od morala, »ograničena u subjektivni okvir«⁵⁷, stjerana u domenu privatnosti.⁵⁸ Sakramentalizirani, ali ne i evangelizirani kršćani nemaju snagu preobražavati svijet. Nepravедna privatizacija, propala poduzeća, mito i korupcija, za koje nitko ne preuzima odgovornost, tek su neki oblici »kupovine siromaha za sandale« preko »smanjenja efe i povećanja šekela«, na koje ukazuje prorok Amos. Zar je moguće da savjest nikoga nije prisilila da javno istupi i preuzme svoj dio odgovornosti? Iz mreže međusobnih samooptuživanja nazire se jedino bolesna

⁵⁵ IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor – Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve*, Zagreb, 1998., br. 4.

⁵⁶ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 34.

⁵⁷ *Isto*, 11.

⁵⁸ »Izazovi suvremene kulture, prožete društvenim raslojavanjem i nestabilnošću, te obilježene individualizmom koji pogoduje shvaćanju života bez obveza u neprestanom traženju 'prostora privatnosti', zahtijevaju uvjerenost svjedočanstvo i smiono zauzimanje u promicanju temeljnih moralnih vrijednosti, ukorijenjenih u društvenom životu i identitetu staroga kontinenta« (BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 6).

savjest koja nije promakla kardinalu Ratzingeru: »Neuviđanje vlastite krivnje, zašutjelost savjesti na tolikim područjima, još je daleko pogibelnija bolest duše od krivnje koju još uvijek spoznajemo kao takvu.«⁵⁹ Stoga, prema kardinalu Ratzingeru, savjest zahtijeva oblikovanje i obrazovanje: »Ona [savjest] može zakržljati, može ju se pogaziti, iskriviti tako da govori jedvice ili izopačeno. Šutnja savjesti može postati smrtonosna bolest čitave jedne civilizacije.«⁶⁰ Još i više, mogla bi postati smrtonosna bolest jedne Europe. Iz rečenoga proizlazi da postoji obveza svakog pojedinca da skrbi oko savjesti, njezina oblikovanja i odgoja, pri čemu »učiteljstvo Crkve snosi odgovornost za ispravno oblikovanje savjesti.«⁶¹ Jezik naravi usporediv je s jezikom savjesti. Da bismo ga čuli, nužno je, kao i kod svakoga drugog jezika, vježbati ga.⁶²

4.1. Nova evangelizacija – lijek bolesnoj savjesti

U svojim govorima Hrvatima papa Benedikt XVI. propisuje i jasan lijek oboljeloj savjesti. To nije proširivanje zatvora ili izgradnja novih zatvora, poziv na učinkovitiji rad sudstva i policije ili javnog tužiteljstva. Ne! Protiv »tišine savjesti«⁶³ Papa kao lijek predlaže novu evangelizaciju, koju je u nekoliko navrata spomenuo za vrijeme svoga kratkog boravka u Hrvatskoj, pozivajući Crkvu u Hrvatskoj na jedinstvo »kako bi se suočila s izazovima u promijenjenom društvenom okružju, nalazeći misionarskom spremnošću nove putove evangelizacije, posebice u službi mladim naraštajima«⁶⁴.

⁵⁹ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 28.

⁶⁰ *Isto*, 79.

⁶¹ *Isto*, 80.

⁶² Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 85.

⁶³ *Isto*, 29.

⁶⁴ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 33. Nešto kasnije, u istom nagovoru, Sveti Otac kleru sabranom u Zagrebačkoj katedrali daje još konkretnije smjernice za novu evangelizaciju: »Hranite svoje brižno zauzimanje na izvorima Svetoga pisma, sakramenata, neprestane hvale Bogu, otvoreni i poučljivi djelovanju Duha Svetoga; tako ćete biti učinkoviti djelatnici nove evangelizacije na koju ste pozvani da je ostvarite zajedno s vjernicima laicima, skladno i bez miješanja onoga što ovisi o zaređenom službeniku s onim što pripada sveopćem svećeništvu krštenih« (*Isto*, 35). U homiliji na proslavi prvoga Nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji Papa je istaknuo da je »kršćanska obitelj posebni znak Kristove nazočnosti i ljubavi i kako je [baš] ona pozvana dati posebni i nenadomjestivi doprinos evangelizaciji« (*Isto*, 24), konstatirajući da su u naše vrijeme sve brojnije obitelji »koje aktivno sudjeluju u evangelizaciji« (*Isto*, 25) te da se svi hrvatski kršćani osjete pozvanima »naviještati evanđelje cijelim svojim bićem« (*Isto*, 27).

Papin govor o novoj evangelizaciji proizlazi iz njegova ranijeg shvaćanja savjesti kao *anamnesis*. Iz sjećanja (*anamnesis*) na Stvoritelja proizlazi, prema Ratzingeru, mogućnost i pravo poslanja. Onkraj svakog prozelitizma evanđelje se mora propovijedati svim ljudima jer žude za skrivenim ishodištima svojih duša. U susretu s riječju evanđelja oni do kojih je ono stiglo »prepoznaju kako je upravo to ono što su očekivali«⁶⁵. Naviještanje evanđelja nailazi na očekivanje u najdubljoj jezgri ljudskog bića, »mjestu najdublje sebenadilaženja i doticaja s Onime od kojega sam došao i prema kojemu idem«⁶⁶, kao moć autentičnog prepoznavanja (*anamnesis*) istine i dobra. Što je čovjek više pobožan (usp. Dj 10,34-35), to više *anamnesis* postaje konkretnija i djelotvornija. Jasno je, dakle, da *anamnesis* predstavlja nešto kao organ »instaliran« u naše biće. I da bi postalo svjesno same sebe to *anamnesis* treba pomoć izvana, pomoć u obliku vodstva (oblikovanja) koje mu pomaže u dozrijevanju za otvorenost prema istini. U tom smislu evanđelje na više mjesta spominje kako su učenici spoznavali prisjećanjem.⁶⁷ Čovjek je kadar spoznati Božju istinu na temelju toga što je Božje stvorenje. Krivnju predstavlja neuviđanje Božje istine. »Činjenica što signalna žaruljica ne svijetli posljedica je namjerna odvratanja pogleda od onoga što ne želimo vidjeti.«⁶⁸ Subjekt ne može biti lišen krivnje zbog toga što njegova savjest ne funkcionira. Evangelizacija je navještaj Božje istine čovjeku, istine o njemu samome i istine o Bogu.⁶⁹ U širi kontekst evangelizacije, dakle, treba integrirati i zadaću »oblikovanja savjesti«, kojom »Crkva daje društvu svoj dragocjeni prinos«⁷⁰.

4.2. Ljudi savjesti – svjedoci vjere

U kontekstu dosad rečenoga potrebno je istaknuti da savjest ne traži stručnjake, teoretičare, nego svjedoke.⁷¹ Kardinal Ratzinger već je davno postavio visoke standarde »čovjeka savjesti« koji mora ostvariti »poslušnost savjesti, koja mora stajati iznad bilo kojega ljudskog suda ili bilo kakva osobnoga

⁶⁵ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 44.

⁶⁶ *Isto*, 45.

⁶⁷ Usp. *Isto*, 47.

⁶⁸ *Isto*, 30.

⁶⁹ Za papu Benedikta XVI. nova evangelizacija kao put prenošenja kršćanske vjere toliko je značajna da je najavio posvetiti joj opću Sinodu biskupa u listopadu 2012. kada će proglasiti i Godinu vjere. Usp. BENEDETTO XVI, *Lettera apostolica in forma di Motu proprio Porta fidei con la quale si indice l'Anno della Fede* (11. X. 2011.), Città del Vaticano, 2011., br. 4.

⁷⁰ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 31.

⁷¹ Usp. *Isto*, 87.

nagnuća«⁷². Čovjek savjesti je orijaš duha koji se pokorava isključivo istini, bez obzira na čijoj strani ona stajala, pa i u slučajevima kada je usmjerena i protiv njega samoga. »Čovjek savjesti jest onaj koji nikada ne stječe uvažavanje, blagostanje, uspjeh, društveni položaj ili odobravanje od strane vladajućega mišljenja, na štetu istine.«⁷³ Uz bok Papinih rado isticanih svjedoka savjesti, Johna Henryja Newmana⁷⁴ i Thomasa Morea,⁷⁵ kao hrvatski primjer »čvrste kršćanske savjesti«⁷⁶ pridružen je svijetli lik bl. Alojzija Stepinca, s čijeg groba se Papa obratio biskupima, svećenicima, redovnicima, redovnicama, bogoslovima i sjemeništarcima, snažnim pozivom: »Ljubljena Crkvo u Hrvatskoj, preuzmi ponizno i smjelo zadaću da budeš moralna savjest društva, 'sol zemlje' i 'svjetlo svijeta' (usp. Mt 5,13-14). Budi uvijek vjerna Kristu i njegovu Evanđelju, u društvu koje nastoji relativizirati i sekularizirati sve slojeve života. Budi boravište radosti u vjeri i nadi«⁷⁷.

4.3. *Ljudi savjesti – istinski kršćanski revolucionari*

Potrebno je reanimirati savjest s kojom započinje reanimacija nacije i svijeta, istinska revolucionarna snaga kršćanstva, skrivena u sakramentu krštenja po kojemu postajemo članovi Crkve. Stoga, nije naodmet istaknuti da »svrha cijeloga postojanja vjernika laika [jest] spoznati temeljitu kršćansku novost koja proizlazi iz krštenja, sakramenta vjere, kako bi svoje dužnosti mogao ispuniti prema zvanju koje je od Boga primio.«⁷⁸ Riječ je o novoj evangelizaciji koja započinje preko sakramenta krštenja i u obitelji. Ali prvenstvo svjedočenja ipak pripada Bogu posvećenim osobama, osobito redovnicima i redovnicama, kojima se Papa obratio u Zagrebačkoj katedrali pozivom da dopuste Bogu da ih on oblikuje: »Govorite ljudima jezikom života koji je preobražen uskrsnom novošću. Sav vaš život postat će tako znak i služenje posvećenju koje je svaki kršćanin primio kad je pritetelovljen Kristu.«⁷⁹

⁷² Pri utvrđivanju prisutnosti istinskoga glasa savjesti, kardinal Ratzinger predlaže dva mjerila: »Prije svega, savjest nije jednaka osobnim željama i nagnućima. Kao drugo, savjest se ne može svesti na društveni probitak, pristanak skupine ili na zahtjeve političkih i društvenih vlasti«, Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 37.

⁷³ *Isto*, 36.

⁷⁴ Usp. *Isto*, 32.

⁷⁵ Usp. *Isto*, 36.

⁷⁶ Usp. BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 32.

⁷⁷ *Isto*, 36–37.

⁷⁸ IVAN PAVAO II., *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i svijetu* (30. XII. 1988.), Zagreb, 1990., br. 10.

⁷⁹ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 36.

4. 4. Savjest i milost

Promišljanje o savjesti ne bi bilo ekleziološko i teološko ako bismo zanemarili »moć milosti«, zahvaljujući kojoj posljednju riječ u čovjekovu životu ipak neće imati objektivno ispravni sud savjesti, praćen razarajućim nutarnjim nemirrom što ga prouzroči grijeh u čovjeku, nego milost otkupljenja koja čovjeka oslobađa krivnje a istinu čini otkupiteljskom.⁸⁰ Milost je ona koja pretječe i prati ljudska djela, ali i ona, koja po sakramentima Crkve, osobito sakramentu pomirenja, čovjeka oslobađa krivnje i daruje istinsku slobodu: »Ako vas dakle Sin oslobodi, zbilja ćete biti slobodni« (Iv 8,36).

5. Uloga obitelji u oblikovanju savjesti

Papin radosni pohod Hrvatskoj kao »hodočasnika u ime Isusa Krista«⁸¹, pod geslom »Zajedno u Kristu«, zbio se u povodu prvoga Nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji.⁸² Jasno je iz samih okolnosti Papina pohoda da Benedikt XVI. stavlja težište na obitelj,⁸³ nastavljajući tradiciju svoga predšasnika⁸⁴ blaženog pape Ivana Pavla II.,⁸⁵ koji je tvrdio kako je u Crkvi dozreo trenutak obitelji, i to misionarske obitelji: »Prava obitelj, utemeljena na braku, sama je po sebi dobra vijest za svijet.«⁸⁶ Obitelj kao božanska institucija već je po sebi radosna vijest, svojevrsno evanđelje, »mala kućna Crkva«⁸⁷ ili, prema Drugom vatikanskom koncilu, »kućna Crkva«⁸⁸. Stoga je obitelj i prvo mjesto

⁸⁰ Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 53.

⁸¹ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 5.

⁸² »S geslom 'Zajedno u Kristu', draga braćo i sestre, dolazim s vama proslaviti 1. nacionalni dan hrvatskih katoličkih obitelji. Neka ovaj važan događaj bude prigoda za ponovno isticanje vrijednosti obiteljskog života i općega dobra, učvršćivanje jedinstva, oživljavanje nade i zajedništvo s Bogom, koji je temelj bratskog suživota i društvene solidarnosti« (*Isto*, 7).

⁸³ »Želim izraziti koliko visoko cijenim tu osjetljivost i zauzetost za obitelj [...] što su kršćanske obitelji temelj za odgoj u vjeri, za izgradnju Crkve kao zajedništva i za njezinu misionarsku nazočnost u najrazličitijim životnim situacijama« (*Isto*, 23).

⁸⁴ Usp. *Isto*, 44.

⁸⁵ Spomenimo, među ostalim, glasovite kateheze pape Ivana Pavla II. bračnim parovima o ljudskoj ljubavi, njih 129 održanih između rujna 1979. godine i studenoga 1984. godine uz: IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom društvu* (22. XI. 1981.), Zagreb, 2009. i IVAN PAVAO II., *Pismo obiteljima povodom Godine obitelji* (2. II. 1994.), Zagreb, 1994.

⁸⁶ Sveti Otac citira riječi blaženoga Ivana Pavla II. s Angelusa od 21. lipnja 2011. godine. Usp. BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 25.

⁸⁷ BENEDETTO XVI, *Discorso di apertura del Convegno ecclesiale diocesana di Roma* (6. VI. 2005.), u: *Insegnamenti di Benedetto XVI*, (2005.) 1, 205. Usp. BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 27.

⁸⁸ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium – Svjetlo naroda. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. IX. 1964.), br. 1, u: *Dokumenti*, Zagreb, 1970.

oblikovanja savjesti kroz produbljanje evanđelja. Proces oblikovanja savjesti, kako će reći Papa, započinje »u obitelji, a učvršćuje u župi, gdje se djeca i mladi uče produbljanju Svetog pisma, koje je 'veliki kodeks' europske kulture«⁸⁹. Iz tako neraskidivog shvaćanja Crkve kao jedinstva crkvene i obiteljske zajednice proizlazi i Papina molitva na kraju homilije prigodom spomenutoga prvog Nacionalnog dana hrvatskih katoličkih obitelji, »da obitelji budu uvijek više male Crkve, a crkvene zajednice da budu više obitelji!«⁹⁰ U svijetu minimalističke etike, individualizma i neumjerenog profita, sljedeće riječi dobivaju još više na težini: »Istodobno [djeca u obitelji] uče o smislu zajednice, utemeljene na daru, a ne na gospodarskom interesu ili na ideologiji, nego na ljubavi, koja je 'glavna pokretačka sila istinskog razvoja svake osobe i cijeloga čovječanstva'⁹¹. Ta se logika besplatnosti, naučena u djetinjstvu i mladosti, potom živi u svakom okviru, u igri i u športu, u međusobnim odnosima, umjetnosti, u dragovoljnom služenju siromašnima i patnicima, a kada je jednom usađena, onda se može primjenjivati i u složenijim područjima politike i ekonomije, surađujući da jedan *polis* – grad, bude ugodan i gostoljubiv, da ne bude prazan, lažno neutralan, nego bogat ljudskim sadržajima, s izrazitom etičkom crtom. Vjernici laici su zapravo pozvani da tu velikodušno žive svoju izobrazbu, vodeći se načelima socijalnog nauka Crkve za istinsku laičnost, za socijalnu pravdu, za obranu života i obitelji, za slobodu vjere i odgoja.«⁹²

Razvidno je iz navedenog odlomka da je obitelj temeljna stanica zdravog društva. Zato je i Papin pohod Hrvatskoj u znaku obitelji. U obitelji se djeca odgajaju za sustav vrijednosti. Obitelj je privilegirano mjesto oblikovanja savjesti. U obitelji djeca uče ljubiti istinu ili laž, razvijaju osjećaj za pravdu ili nepravdu.⁹³ U obitelji djeca stječu prvo iskustvo zajedništva kako bi

⁸⁹ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 13.

⁹⁰ *Isto*, 27.

⁹¹ BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. O cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2009., br. 1.

⁹² BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 14.

⁹³ Nikada neće biti dovoljno istaknuta važnost obitelji u oblikovanju savjesti. Malo je roditelja svjesno važnosti da djecu od najranije dobi poučavaju istini, kako to ilustrira sljedeća zgoda. Otac je poveo svoja dva sina na mini-golf. Pitao je blagajnika za cijenu ulaznice. Blagajnik je odgovorio: »Tri dolara za vas i tri za djecu stariju od šest godina. Djeca ispod šest godina ne plaćaju ulaznicu. Koliko su stara vaša djeca?« Otac je odgovorio: »Mlademu su tri, a starijemu sedam godina, znači, dugujem vam šest dolara.« Blagajnik, iznenađen, odvrati: »Gospodine, zar ste novac dobili na lutriji? Mogli ste uštedjeti tri dolara. Da ste rekli da je starijemu šest godina, ja ne bih ni primijetio da je stariji.« Otac je odgovorio: »Da, Vi možda i ne biste, ali klinci bi.« Usp. Jack CANFIELD – Mark Victor HANSEN, *Melem za dušu*, Zagreb, 1996., 95.

se razvijali u velikoj crkvenoj obitelji i postali konstruktivni članovi društva u kojemu žive. U posebnom obraćanju mladima, premda Papa izrijeком ne koristi pojam savjesti, poziva ih da se ne daju zavesti privlačnim obećanjima lakog uspjeha i načinima života koji daju prednost izgledu a na štetu nutrine. Tragove savjesti možemo raspoznati u poticajima mladima da slijede istinu i u Isusu Kristu traže puni smisao svoga postojanja⁹⁴ što je, prema nauku kardinala Ratzingera, nemoguće bez dobro formiranog »organa spoznaje«⁹⁵, odnosno, ispravno oblikovane savjesti.

6. Uloga društva u oblikovanju savjesti

»Država nije sama po sebi izvor istine i morala«⁹⁶, ističe kardinal Ratzinger, nego ih mora preuzeti izvana. Nepravedni građanski zakoni ili neprimjena pravednih zakona državnih tijela, ne samo što pogoduju oblikovanju laksne savjesti, nego pogoduju i inverziji savjesti. Pridržavanje zakona u slučajevima kada ih šira zajednica krši bez posljedica katkada se čini apsurdnim.⁹⁷

Primjer katoličke Bavarske u kojoj je odrastao Joseph Ratzinger ilustrativan je primjer kako zajednica može utjecati pozitivno na oblikovanje savjesti. Bavarski duh i pobožnost žitelja možda najbolje ilustrira selo Rebdorf u kojemu svatko sam smije slobodno zaći u polje jagoda i ubrati ih koliko želi. Na kraju polja nalazi se mala kasica u koju kupac, po savjesti, može ubaciti novac za ubrane jagode, po neupitnom »sustavu časti«.⁹⁸ Poticajne izreke, poput »utezi i mjere dolaze pred sudačko prijestolje Božje«, potiču žitelje da u »samoposluzi« budu časni, iskreni i pošteni. U ovoj »samoposluzi« nema nadzornih kamera koje snimaju jer se stanovnici pouzdaju u živoga Boga kao konačnog suca i jamca svake pravednosti. Drugi primjer iz Bavarske je upravitelj jednog centra za skupove koji običava poslati pladanj na koji sudionici odlažu svoje priloge za troškove pića kojim se sami poslužuju iz hladnjaka. Ne

⁹⁴ Usp. BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 16.

⁹⁵ Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 9.

⁹⁶ *Isto*, 41.

⁹⁷ Trivijalan primjer predstavlja rotor na Savskom mostu prema autoputu iz Zagreba za Karlovac. Voziti u jednoj od dviju desnih traka koje vode direktno na rotor može u određeno doba dana biti »Sizifov posao« jer se vozila s lijeve bočne trake bezobrazno »ubacuju« u desnu traku na samom skretanju i tako značajno usporavaju kretanje vozila savjesnih vozača koji, s pravom, svoju nemoć demonstriraju sirenama. U takvom društvu pojedinac koji strpljivo stoji u predviđenoj traci osuđen je na beskrajno čekanje. Navedeni primjer bizarna je ilustracija kako neprimjena zakona može pogodovati formiranju laksne savjesti sudionika u prometu, i stvaranju društvenog kaosa.

⁹⁸ Usp. Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 14.

brine ga poštenje platiša, nema utjerivača dugova, jer ih podsjeća na sud Božji i »sustav časti«.

Sav Ratzingerov nauk o savjesti temelji se na vertikali,⁹⁹ bez koje je savjest izložena pogibeljnom subjektivizmu,¹⁰⁰ čiju zadnju instanciju predstavlja »dik-tatura relativizma« kojoj teren pripravlja »banalni nihilizam« kao »nova uto-pija banalnoga«.¹⁰¹ Savjest bez transcendentalne dimenzije nalik je navigatoru bez satelita. Bog je poput soli, jamac da se zajednica neće pokvariti.¹⁰² Vjernost savjesti kao putu prema istinskoj slobodi zahtijeva »da se vlade i svi koji snose odgovornost prignu pred onim što pred nama stoji bespomoćno i što ne može vršiti nikakvu prisilu«¹⁰³. Treba se uistinu bojati društva koje se ne prigiba pred nemoćnim i slabim. Možda bi uvođenje »sustava časti« bio put humaniziranju gospodarskih odnosa koji trkom za profitom vode otuđenju ljudi.

7. Poticaj na proročko svjedočanstvo Hrvatske narodima Europske unije

Sasvim je razvidno, iz dosad iznesenoga, da Papine poruke Hrvatima treba razmatrati u kontekstu Europske unije, koje se te poruke također tiču: »O dvadesetoj obljetnici proglašenja neovisnosti i uoči punopravnog pristupa-nja Hrvatske Europskoj uniji, davna i nedavna prošlost vaše zemlje potiče na promišljanje sve europske narode pomažući, kako svakom pojedinom tako i čitavoj zajednici, da očuva i obnovi neprocjenjivu zajedničku baštinu ljudskih i kršćanskih vrijednosti. Neka tako ova draga nacija, snagom svoje bogate tra-dicije, pridonese da Europska unija cjelovito vrjednuje to duhovno i kulturno blago«¹⁰⁴. Hrvatska nije pozvana da u Europsku uniju uđe kao pasivni proma-trač ni radi puke ekonomske infuzije kojoj se nada, nego kao nacija s bogatom tradicijom ljudskih i kršćanskih vrijednosti kojima Europsku uniju može obo-gatiti. »Od samih početaka, vaš narod pripada Europi te joj, na poseban način, daje doprinos u duhovnim i moralnim vrijednostima, koje su kroz stoljeća obli-kovale svakodnevni život kao i osobni i nacionalni identitet njezine djece.«¹⁰⁵

⁹⁹ »Pojam je savjesti nemoguće u njezinoj povijesti odijeliti od pojma čovjekove odgovor-nosti pred Bogom«, Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 67.

¹⁰⁰ »Savjest mnogi shvaćaju kao neku vrstu pobožanstvenjenja subjektivnosti, brončanu stijenu o koju se lomi čak i samo Učiteljstvo. [...] Savjest se u konačnici pojavljuje kao subjektivnost uzdignuta na najviše mjerilo«, *Isto*, 66.

¹⁰¹ Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 10.

¹⁰² »Vjera u Boga stvoritelja najsigurnije je jamstvo dostojanstva čovjeka«, Joseph RATZIN-GER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split, 2005., 43.

¹⁰³ *Isto*, 12.

¹⁰⁴ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 7.

¹⁰⁵ *Isto*, 6.

Zato se Hrvatska ne treba sramiti svoga kršćanskog identiteta, još manje ga zatajiti, baš naprotiv, Hrvatska ima misionarsko poslanje, pronositi »uvjerenost i smionost zauzimanje u promicanju temeljnih moralnih vrijednosti, ukorijenjenih u društvenom životu i identitetu staroga kontinenta«¹⁰⁶.

Makar smo mala nacija brojčano, imamo poslanje biti velika nacija moralno. Biti moralna vertikala. Nadahnjujući se na »ljudima savjesti« naše bogate i burne prošlosti, nacionalne i crkvene, pozvani smo ih nasljedovati, osobito u vjernosti glasu savjesti u kojem se Bog ne prestaje i danas obraćati svim ljudima. »Tema savjesti je transverzalna glede raznih područja u kojima djelujete i temelj je slobodnog i pravednog društva, kako na nacionalnoj tako i na nadnacionalnoj razini. Naravno, mislim na Europu, čija je Hrvatska odvijek sastavnica na povijesno-kulturnome planu, a to će doskora biti i na političko-institucionalnoj razini.«¹⁰⁷ Postalo je razvidno, više nego ikada ranije, Europa se nalazi na povijesnoj prekretnici, a smjer će ovisiti o tome koliko će biti vjerna glasu savjesti, i to ne subjektivne savjesti, nego ispravno formirane savjesti koja je otvorena prema istini: »Ako se savjest, prema prevladavajućem modernom shvaćanju, ograniči u subjektivni okvir, u koji se smješta religiju i moral, onda krizi zapada nema lijeka, a Europa je osuđena na nazadovanje. Ako se naprotiv savjest otkrije kao mjesto slušanja istine i dobra, mjesto odgovornosti pred Bogom i braćom ljudima, što je protiv svake diktature, onda ima nade za budućnost.«¹⁰⁸ Europa, dugoročno gledano, ne može opstati na čisto materijalističkim osnovama, zakonima slobodnog tržišta, slobodnog kretanja kapitala i seljenja ljudi kao pukog resursa radne snage: »Europi je potrebna vjerska dimenzija« (EinE 116). Stoga, uloga Hrvatske u Europskoj uniji treba biti proročka.¹⁰⁹ Europa treba biti »katolička«, u smislu – univerzalna. Crkva je pronositeljica istinskog humanizma u čijem središtu mora stajati savjest kao jedini autentični branitelj ljudske naravi. To je razlog zašto je budućnost Europe u humanizmu kršćanskih korijena: »Još jednom nam je postao bjelodan najdublji poziv Europe – čuvati i obnavljati humanizam koji ima kršćanske korijene i koji se može nazvati 'katoličkim', to jest univerzalnim i cjelovitim. To je humanizam koji stavlja u središte čovjekovu savjest, njegovu otvorenost vrhunarnom i istodobno njegovu povijesnu stvarnost, koja je kadra nadahnuti

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, 10–11.

¹⁰⁸ Isto, 11.

¹⁰⁹ »Prorok osjeća kako mu u srcu gori strast za Božju svetost i, prihativši u dijalogu molitve njegovu riječ, proglašava je životom, govorom i postupcima, pretvarajući se u Božjeg glasnogovornika protiv zla i grijeha«, IVAN PAVAO II., *Vita consecrata. Postsinodalna apostolska pobudnica o posvećenom životu i njegovu poslanju u Crkvi i svijetu*, Zagreb, 1996., br. 84.

raznolike političke projekte koji imaju za zajednički cilj izgrađivati sadržajnu demokraciju, utemeljenu na etičkim vrijednostima ukorijenjenim u samoj ljudskoj naravi.«¹¹⁰ Ogluši li se Europa glasu savjesti, zatvori li prozor koji vodi prema nebu, u opasnosti je da postane nova mračna ideologija.

Zaključak

Papa je u Hrvatsku došao i otišao. Ostavio je snažnu poruku koja zahtijeva dugoročnu strategiju planiranja kako bi bila integrirana u sve odgojno-obrazovne strukture koje se trebaju baviti formacijom savjesti novih naraštaja. Zasjenila ju je, nažalost, medijska polemika oko načina raspodjele ulaznica u Hrvatskom narodnom kazalištu, troškova Papina dolaska te dijela pozdravnog govora Valtera Župana kojim se apelira na reviziju Zakona iz 1978. godine o pobačaju: »Imamo pravo i želimo da oni koji nama upravljaju promiču život i da se konačno revidira zakon iz nekih, željeli bismo vjerovati, prošlih vremena o prekidu ljudskog života, i da se ne naziva napretkom ono što vodi u smrt.«¹¹¹

Imperativ pred Hrvatskom i Europom jest odgajati »ljude savjesti«, ljubitelje istine, jer samo tako možemo stvoriti moralno i pravedno društvo. Umnažanje zatvora nije rješenje. Rješenje je u odgoju savjesti po »sustavu časti«, pa ma što on podrazumijevao. Dosadašnji naponi nisu se pokazali dostatnima. Skandali u Crkvi i društvu to potvrđuju. Godina vjere, koju je Papa proglasio 11. listopada 2012. godine, kao i poziv na novu evangelizaciju, novi je stimulans koji nipošto ne iscrpljuje sve resurse Duha Svetoga. Potrebno se stalno vraćati vlastitim korijenima, svojim predcima, crpeći nadahnuće za naše vrijeme na primjerima »ljudi savjesti« minulih generacija. Crkva u Hrvata i bogata hrvatska povijest njima ne oskudijevaju. Hrvatska je u situaciji da s Europom stvara općinstvo svetih, u mjeri u kojoj se otvori glasu savjesti, ili kulu babilonsku, ako Bogu oduzme kormilo novorođenog giganta (Europske unije), koji svojom moći impresionira, baš kao svojedobno Titanik i kula babilonska.¹¹² »Odieliti

¹¹⁰ BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 48.

¹¹¹ Zahvala biskupa Valtera Župana, predsjednika Vijeća HBK za obitelj, u: <http://www.biskupijakrk.hr/Clanak.aspx?cid=8&izb=6> (25. I. 2012.).

¹¹² Povijest obiluje primjerima »samo-brisanja« ruketvorina koje su Boga protjerale iz svojih redova. »Valja priznati i razvijati velika dostignuća modernoga doba, to jest, priznavanje i jamstvo slobode savjesti, ljudskih prava, slobode znanosti i time, slobodnoga društva, ali pri tom zadržati otvorenima razum i slobodu prema njihovu nadnaravnom temelju, kako bi se izbjeglo to da se ta dostignuća samo-izbrišu, kao što nažalost nerijetko možemo ustvrditi. Kvaliteta društvenoga i građanskoga života, kvaliteta demokracije dobrim dijelom ovise o tomu 'kritičkom' čimbeniku, odnosno savjesti, o tome kako je se shvaća i o tome koliko se ulaže u njezino oblikovanje«, BENEDIKT XVI., *Papa Hrvatima*, 11.

se od velikih čudorednih i religioznih snaga vlastite povijesti samoubojstvo je kulture i nacije.«¹¹³ Ili, drugim riječima »kada Boga nema, nema ni moralnosti, a onda ni samoga čovječanstva«¹¹⁴.

Summary

**THE IMPERATIVE OF »CONSCIENCE FORMATION« IN THE TALKS
DELIVERED BY POPE BENEDICT XVI DURING HIS PASTORAL VISIT
TO CROATIA**

Josip BLAŽEVIĆ

The »Croatian Areopagus« Interreligious Dialogue Centre Zagreb
Sveti Duh 31, HR – 10 000 Zagreb
hrvatski-areopag@ofmconv.hr

Through the seven talks that Pope Benedict XVI addressed to Croats on 4 and 5 June 2011 during his first pastoral visit to Croatia, the author is analyzing the particularities of the way in which the Pope understands conscience and the meaning of its formation in his wider philosophical and theological work, especially with regard to Croatia's accessing the European Union. In author's opinion, the call to conscience formation addressed in the Croatian National Theatre constitutes the key message of the Pope's visit to Croatia on the occasion of the First National Meeting of Croatian Catholic Families. This by no means belittles the importance of the actual incentive of the Pope's visit. Moreover, the article concludes that the Pope sees in the family, the Church and the Croatian nation a privileged place of conscience formation – and, therefore, calls Croatia to give a prophetic witness to the European Union – without which there is no future either for Croatia, or for the European Union.

Key words: *conscience, family, Pope's talks, Croatia, European Union.*

¹¹³ Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrjednotama*, 16.

¹¹⁴ Joseph RATZINGER, *O savjesti*, 86.